

ORTODOXIA CA FACTOR GEOPOLITIC ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR MODERNITĂȚII

Autor: Tudor-Alexandru Jinga | 7 februarie 2022

În celebra și controversata lucrare *Ciocnirea Civilizațiilor*, politologul american Samuel Huntington argumentează că religia și cultura au devenit un factor central în contextul geopolitic de după Războiul Rece. Noile conflicte, susține Huntington, nu vor mai avea loc între statele puternice pe motive economice, militare sau politice, ca până acum, ci între civilizații și grupuri diferite prin cultura și religia la care acestea aderă din punct de vedere istoric. În acest sens, principala „ciocnire” va avea loc între civilizația occidentală și cele non-occidentale. Huntington împarte lumea în șapte tipuri de civilizații, însă numai trei dintre acestea sunt relevante în contextul temei pe care o discutăm: cea *occidentală*, cea *slav-ortodoxă* și cea *islamică*.

Pentru a se evita noi conflicte, Huntington propune împărțirea lumii în funcție de civilizațiile de care aparține fiecare dintre state. Astfel, răspunsul la întrebarea „care sunt granițele Occidentului în estul Europei?” este: „acolo unde începe civilizația ortodoxă”. Până la acea graniță ar trebui să se întindă atât „umbrela” de apărare a NATO, cât și a UE. Astfel, în cazul României, de pildă, granița s-ar trasa între Transilvania și restul țării. Pentru că, după Huntington, Transilvania ar aparține civilizației occidentale mai ales datorită creștinismului catolic și protestant dominant. Însă faptele contrazic teoria lui Huntington: în Transilvania, ortodoxia este religia dominantă, chiar dacă sunt și numeroase comunități catolice și protestante ale minorităților maghiare și germane. În orice caz, există o perspectivă răspândită printre analiști, conform căreia ortodoxia ar reprezenta o piedică în dezvoltarea majorității țărilor ortodoxe și că ar fi o piedică în procesul de sincronizare cu țările occidentale. În acest punct ne putem întreba: are dreptate Huntington să considere religia ca factor definitoriu pentru o civilizație? Totodată, este justificată acuzația care i se aduce ortodoxiei?

Cu privire la prima problemă, perspectiva lui Mircea Eliade asupra fenomenului religios

poate fi relevantă. După Eliade, fenomenul religios face parte din structura constitutivă a umanității, exprimând nevoia omului de a se raporta în permanență la o realitate transcendentă. Împotriva evoluționismului și a pozitivismului, Eliade a încercat să demonstreze că această nevoie nu este numai o etapă primitivă sau premodernă în contextul dezvoltării omului și societăților, ci este un element care face parte din constituția umanității; este ceva permanent. În acest sens, susține Eliade, „a fi om înseamnă a fi religios”. Pentru a dovedi acest lucru, el arată că până și în societățile moderne „secularizate”, chiar și pentru omul modern „desacralizat”, semnificațiile și miturile arhetipale supraviețuiesc ascunse în realitățile profane. Un exemplu în acest sens este viziunea modernității asupra timpului: o viziune historicistă, ce implică atât concepția unui timp finit și ciclic, cât și pe cea de istorie privită ca progres. La fel ca mitologiile premoderne, multe viziuni moderne, precum marxismul sau transumanismul, fixează un „sfârșit al istoriei”, ceea ce implică ideea unui „paradis terestru” și a unei „Vârste de aur”, în care problemele oamenilor vor fi ameliorate. E limpede, prin urmare, că, în viziunea lui Eliade, religia este un factor definitoriu al oricărei culturi; valorile și credințele religioase fiind nucleul acesteia. Și, în măsura în care valorile marilor culturi se materializează în civilizații, putem conchide că religia este unul din factorii definitorii pentru orice civilizație. Pe de altă parte, trebuie să menționăm că religia nu este singurul element constitutiv al unei civilizații.

Înainte de a răspunde la a doua întrebare, cu privire la justificarea acuzației că ortodoxia ar reprezenta o piedică în modernizarea țărilor ortodoxe, sunt necesare câteva precizări asupra diferențelor dintre ortodoxie și creștinismul apusean. În acest sens, analiza lui Lucian Blaga merită o atenție deosebită. În *Trilogia culturii*, Blaga face o analiză comparativă între catolicism, protestantism și ortodoxie, încercând să își explice cum o religie cu caracter universal, de felul creștinismului, a ajuns să se scindeze în atâtea direcții. Totodată, Blaga încearcă să arate implicațiile de natură politică care derivă din fiecare confesiune. Teza lui este că în spatele argumentelor de natură dogmatică sau istorică se află de fapt *matrice stilistice inconștiente* locale. Aceste *matrice stilistice* ar deriva din felul în care a înțeles fiecare civilizație precreștină aspectul transcendent al creștinismului, în relație cu cel concret, lumesc. Astfel, catolicismul este rezultatul întâlnirii dintre creștinism și matricea stilistică a Imperiului Roman, reprezentată de valori precum puterea, statul sau justiția. Biserica este considerată, în acest sens, un stat al lui Dumnezeu pe pământ. Națiunea este asimilată de către stat după modelul universalist al imperiului. Cu alte cuvinte, statul este cel care formează și definește națiunea, nu invers. Această perspectivă etatistă asupra creștinismului a stat la baza formelor politice specifice Evului Mediu.

Intersecția dintre creștinism și matricea stilistică a popoarelor germanice ar reprezenta nașterea protestantismului, caracterizat de valoarea absolută a libertății și a autodeterminării individuale. Într-o astfel de logică, în plan politic, nici națiunea nu este cea care definește statul, dar nici statul nu este cel care definește națiunea. Statul este

suma indivizilor, care în mod liber și din voință proprie încheie un „contract”, idealul național nereprezentând un factor central.

În cazul ortodoxiei, pe de altă parte, națiunea este un element central. Matricea stilistică a ortodoxiei poate fi definită prin „categoriile organicului”, națiunea identificându-se cu ideea de *neam*. În acest sens, națiunea cade sub *categoriile organicului*, fiind socotită asemeni unui organism cu un fundament profund inconștient. Națiunea stă aici la baza statului, ea este organismul viu, format din limbă, obiceiuri și tradiții, care formează și definește statul. Acest fapt dă naștere și unui profund sentiment de solidaritate etnică, ceea ce conferă rezistență neamului indiferent de formele statale vremelnice. Prin urmare, dacă în lumea apuseană forma de identitate a națiunii este cea politică, cea a relației între individ și stat, în cazul țărilor răsăritene, ceea ce conferă identitate individului și națiunii este apartenența la un anumit sistem de valori, la o anumită cultură, la o anumită realitate organică, vie. Așadar, dincolo de stat sau de individ, ceea ce este esențial la țările ortodoxe este *neamul*.

În ceea ce privește perspectiva lui Blaga asupra ortodoxiei, simt nevoia să fac o precizare. Nu doar catolicismul s-a născut la întâlnirea dintre creștinism și Imperiul Roman. De fapt, creștinismul în sine, înainte de a avea loc marile schisme, s-a născut în cadrul Imperiului Roman. Iar ortodoxia a fost principala religie a Imperiului Bizantin după Marea Schismă. Cu alte cuvinte, și aici putem spune că statul avea întâietate în fața ideii de națiune. Numai că, odată cu căderea Imperiului Bizantin, a căzut și întregul aparat administrativ, politic, militar etc. Altfel spus, ideea de „stat ortodox” a fost dizolvată, iar ortodoxia s-a conservat în cadrul diferitelor popoare din fostele teritorii de influență bizantină, fără să se mai sprijine, însă, pe ideea de stat. Într-un fel, putem spune că ortodoxia a supraviețuit *organic*. Acesta cred că este motivul pentru care, în privința ortodoxiei, națiunea sau neamul sunt atât de importante în comparație cu catolicismul: pentru că ortodoxia și-a pierdut statul, iar „neamurile” au fost singura formă în care a mai fost conservată, nu pentru că nu a avut vreun stat.

Revenind la teza lui Huntington și a altor analiști, conform căreia ortodoxia este principalul factor de decalaj al țărilor răsăritene în raport cu cele occidentale, putem argumenta că nu se susține în totalitate. În România, de pildă, procesul de modernizare a început încă din secolul XVIII, prin Școala Ardeleană și procesul a înaintat cu repeziciune și succes în secolele XIX și XX. Iar Biserica Ortodoxă Română a fost întotdeauna unul dintre cei mai importanți factori în procesul de modernizare și occidentalizare. Ceea ce a creat cu adevărat un decalaj în raport cu occidentul, în contextul românesc și nu numai, au fost cei cincizeci de ani de regim comunist.

Pe de altă parte, rămânând în sfera filosofiei culturii, nu putem să nu ținem cont de distincțiile făcute de Blaga între Apus și Răsărit. Există, într-adevăr, anumite diferențe specifice care, din punctul meu de vedere, nu sunt incompatibile cu modernitatea. Dacă

În contextul Apusului a fost posibil ca protestantismul și catolicismul să coexiste, cu diferențele lor specifice cu tot, la fel de bine a putut și poate coexista și ortodoxia în cadrul civilizației occidentale, cu diferența ei specifică. Iar România este una din țările ortodoxe care a dovedit cel mai bine că acest lucru este posibil.

La momentul de față, în acord cu cele de mai sus, putem spune că provocările „lumii ortodoxe” coincid într-o măsură destul de mare cu cele ale civilizației occidentale. Încă de la începutul secolului XX, Spengler vorbea despre „criza civilizației occidentale”. Huntington reia discursul în *Ciocnirea civilizațiilor*. În jurul anului 1920, susține Huntington, civilizația occidentală se afla în punctul de maximă dominație față de restul civilizațiilor. După Războiul Rece, țările celorlalte civilizații non-occidentale au început o politică de „eliberare” față de hegemonia occidentului. În acest sens, Huntington susține că noua ordine mondială se va transforma într-o ordine multicivilizațională, în care Occidentul va avea tot mai puțin de spus. Cel mai important conflict intercivilizațional, spunea Huntington în anii '90, va fi între civilizația occidentală și cea islamică. Iar astăzi putem vedea cu ochii noștri acest conflict. Totodată, declinul civilizației occidentale este favorizat de luptele și dezechilibrele din interiorul acesteia. Excesul și pagubele morale și ecologice ale culturii de consum, ascensiunea Noii Stângi prin Revoluția culturală (prin care se cer anularea valorilor definitorii ale civilizației occidentale și reformarea din temelii a acesteia sau chiar abolirea ei), fragilizarea Europei prin ieșirea Marii Britanii din UE, ascensiunea terorismului islamic și nu în ultimul rând, actuala pandemie, sunt tot atâtea probleme prin care trec și cu care trebuie să se confrunte deopotrivă occidentul și lumea ortodoxă.

În viitorul apropiat, e foarte probabil ca discuția începută de Huntington în anii '90 cu privire la rolul pe care îl joacă diferitele civilizații în contextul geopolitic să ajungă din nou în atenția analiștilor. Schimbările interne prin care trece civilizația occidentală, precum și restructurarea relațiilor internaționale, reprezintă un moment de redefinire a civilizațiilor și, implicit, un moment de reșezare a granițelor acestora. Cum se va defini și care va fi rolul „civilizației ortodoxe”, și în particular al României, în noua ordine mondială, rămân întrebări deschise la care vom fi în curând chemați să răspundem.

Imagine: Thomas Cole - „The Course of Empire” (1834-1836) ; Sursa: Flickr